

УДК 330.34

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2020.4.26>

О.А. НИКОЛАЙЧУК

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

ORCID: 0000-0002-7197-4713

ЩОДО СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК»

Метою статті є обґрунтування сутності стратегічного розвитку економічних систем.

На основі аналізу літературних джерел вивчено сутність поняття "розвиток". Розглянуто теоретичні підходи різних авторів до трактування поняття "розвиток", що дало змогу обґрунтувати авторський підхід до тлумачення цього поняття та виокремити основні властивості розвитку. Виділено наступні підходи до тлумачення розвитку: філософський підхід; біологічний підхід; як перехід кількісних змін у якісні; як особливий тип руху; як закономірний процес; як перехід до вищого, більш прогресивного стану; як зростання; як потенціал для розвитку; як процес реорганізації та трансформації системи; комплексний підхід. Виявлено їх спільні риси та розбіжності. Аналіз синонімів категорії «розвиток» показав, що вони всі вони відображають окремі специфічні характеристики розвитку та не можуть отождествлятися з розвитком.

На основі аналізу літературних джерел вивчено сутність поняття "стратегія" - це план дій, спрямований на формування та розвиток довгострокових конкурентних переваг економічної системи (підприємства, регіону, галузі, країни тощо), які здійснюються в умовах невизначеності навколишнього середовища на основі ефективного використання потенціалу економічної системи. Порівняльний аналіз наукових підходів, узагальнення властивостей поняття «стратегія» дав змогу запропонувати авторське тлумачення досліджуваної дефініції. Встановлено взаємозв'язок категорій «розвиток» та «стратегія». Запропоновано авторське визначення поняття «стратегічний розвиток» - процес кількісних та якісних змін, який спрямований на формування та розвиток довгострокових конкурентних переваг економічної системи (підприємства, регіону, галузі, країни тощо), характеризується цілеспрямованими, незворотними, закономірними, структурно-функціональними зрушеннями у цій системі, що призводить до більш вищого рівня системи, її реорганізації та оновлення. Виокремлено принципові відмінності у трактуванні термінів «розвиток» та «стратегічний розвиток» через побудову кладограми розвитку економічної системи.

Ключові слова: розвиток, стратегія, стратегічний розвиток, економічна система.

О.А. НИКОЛАЙЧУК

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского

ORCID : 0000-0002-7197-4713

ПРО СУЩНОСТЬ ДЕФИНИЦИИ «СТРАТЕГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ»

Целью статьи является обоснование сущности стратегического развития экономических систем.

На основе анализа литературных источников изучено сущность понятия "развитие". Рассмотрены теоретические подходы различных авторов к трактовке понятия "развитие", что позволило обосновать авторский подход к толкованию этого понятия и выделить основные свойства развития. Выделены следующие подходы к толкованию развития: философский подход; биологический подход; как переход количественных изменений в качественные; как особый тип движения; как закономерный процесс; как переход к высшему, более прогрессивного состояния; как рост; как потенциал для развития; как процесс реорганизации и трансформации системы; комплексный подход. Выявлены их общие черты и различия. Анализ синонимов категории «развитие» показал, что они все они отражают отдельные специфические характеристики развития и не могут отождествляться с развитием.

На основе анализа литературных источников изучено сущность понятия "стратегия" - это план действий, направленный на формирование и развитие долгосрочных конкурентных преимуществ экономической системы (предприятия, региона, отрасли, страны и т.п.), осуществляются в условиях неопределенности окружающей среды на основе эффективного использования потенциала экономической системы. Сравнительный анализ научных подходов, обобщение свойств понятия «стратегия» позволил предложить авторское толкование исследуемой дефиниции. Установлена взаимосвязь категорий «развитие» и «стратегия». Предложено авторское определение понятия «стратегическое развитие» - процесс количественных и качественных изменений, который направлен на

формирование и развитие долгосрочных конкурентных преимуществ экономической системы (предприятия, региона, отрасли, страны и т.д.), характеризуется целенаправленными, необратимыми, закономерными, структурно функциональными сдвигами в этой системе, что приводит к более высокому уровню системы, ее реорганизации и обновления. Выделены принципиальные различия в трактовке терминов «развитие» и «стратегическое развитие» путем построения кладограммы развития экономической системы.

Ключевые слова: развитие, стратегия, стратегическое развитие, экономическая система.

O.A. NIKOLAICHUK

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mikhail Tugan-Baranovsky

ORCID: 0000-0002-7197-4713

ON THE ESSENCE OF THE DEFINITION "STRATEGIC DEVELOPMENT"

The purpose of the article is to substantiate the essence of strategic development of economic systems.

Based on the analysis of literature sources, the essence of the concept of "development" is studied. Theoretical approaches of different authors to the interpretation of the concept of "development" are considered, which allowed to substantiate the author's approach to the interpretation of this concept and to single out the main properties of development. The following approaches to the interpretation of development are distinguished: philosophical approach; biological approach; as the transition from quantitative to qualitative changes; as a special type of movement; as a natural process; as a transition to a higher, more progressive state; as growth; as a potential for development; as a process of reorganization and transformation of the system; integrated approach.

Their common features and differences are revealed. The analysis of synonyms of the category "development" showed that they all reflect certain specific characteristics of development and cannot be identified with development.

Based on the analysis of literature, the essence of the concept of "strategy" is studied - an action plan aimed at the formation and development of long-term competitive advantages of the economic system (enterprise, region, industry, country, etc.).

Comparative analysis of scientific approaches, generalization of the properties of the concept of "strategy" allowed to offer an author's interpretation of the studied definition. The relationship between the categories of "development" and "strategy" has been established. The author's definition of the concept of "strategic development" - the process of quantitative and qualitative changes, which is aimed at the formation and development of long-term competitive advantages of the economic system (enterprise, region, industry, country, etc.), is characterized by purposeful, irreversible, natural, structural and functional changes system, which leads to a higher level of the system, its reorganization and renewal.

The fundamental differences in the interpretation of the terms "development" and "strategic development" through the construction of a cladogram of economic system development are highlighted.

Keywords: development, strategy, strategic development, economic system.

Постановка проблеми

В умовах глобалізації, посилення конкурентної боротьби, нестабільності зовнішнього середовища, важливим є збереження та нарощення потенціалу різних економічних систем, збільшення їх конкурентоспроможності та ефективності. Це можна реалізувати за допомогою ефективного стратегічного розвитку економічних систем. Тому дослідження теоретичних та прикладних основ стратегічного розвитку економічних систем набувають особливої необхідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Поняття розвитку економічних систем знайшло відображення в роботах багатьох вчених. Вивченням розвитку займалися Акофф Р. Л., Богатирьов І. О., Афанасьєв Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І., Безрукова Т.Л., Беляєв А.А., Вініченко О.М., Горіна Г. О., Залуцький В.П., Занора В., Запасна Л.П., Жилінська Л.О., Розумчук О.О., Масленікова Н.П., Смирнов Е.А., Погорєлов Ю.С., Лапігіна Ю.Н., Прийма Л. Р., Тур О.В., Ткаченко А. М. та інші. Більшість науковців досліджують питання розвитку макро- та мікроекономічних систем. Дослідження щодо стратегічного розвитку стосуються підприємств та є фрагментарними. Водночас питанням стратегічного розвитку економічних систем загалом не приділяється достатньої уваги. Наявне ототожнення понять стратегія розвитку та стратегічний розвиток, не досліджуються питання видів стратегічного розвитку.

Формулювання мети дослідження

Метою статті є обґрунтування сутності стратегічного розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу

Вивчення розвитку відбувалося науковцями доволі давно та у різних сферах наукового пізнання. Стосовно розвитку немає можливості стверджувати, що вони відносяться виключно до управлінської науки, технології чи економіки. Даний термін є універсальним та застосовується у різних сферах людських знань. Аналіз наукових публікацій щодо сутності терміну «розвиток» показав, що сьогодні не існує єдиного підходу до його розуміння.

Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «розвиток» у академічних словниках наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття «розвиток» в академічних словниках

Автор	Сутність визначення
Філософський енциклопедичний словник	Розвиток – це характеристика якісних змін об’єктів, поява нових форм буття, інновацій та нововведень і поєднання з перетворенням їх внутрішніх і зовнішніх зв’язків [1]
Словник С. І. Ожегова та Н. Ю. Шведова	Процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [2, С. 643].
Академічний тлумачний словник української мови	Розвиток як процес, внаслідок якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого [3].
Білодід І., Винник В. Словник української мови.	Розвиток – процес, в результаті якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого [4]
Новий тлумачний словник української мови	Розвиток – слово, що позначає «процес росту, розмаху, розквіту, процвітання; рух, хід, поступ» [5, с. 20]
Словник української мови в 11 томах. Том 8, 1977.	1) <u>Дія за знач. розвивати</u> ; 2) <u>Процес, в результаті якого відбувається зміна якості чогонебудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого</u> ; 3) <u>Ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості</u> [6, С. 631]

Джерело: складено автором на основі [1-6]

Отже, академічні словники під терміном «розвиток» розуміють як універсальну категорію, процес якісних змін, перехід від одного якісного стану до вищого; поява нових форм буття; ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості. Такий підхід визначає мультидисциплінарну спрямованість розвитку.

Дослідження підходів сучасних науковців до визначення сутності терміну «розвиток» та його характерних особливостей дозволило виконати їх групування за певними ознаками. Таким чином, аналіз наукових підходів щодо трактування поняття «розвиток» дає змогу виділити наступні підходи до тлумачення розвитку: філософський підхід; біологічний підхід; як перехід кількісних змін у якісні; як особливий тип руху; як закономірний процес; як перехід до вищого, більш прогресивного стану; як зростання; як потенціал для розвитку; як процес реорганізації та трансформації системи; комплексний підхід.

Початкове осмислення поняття «розвиток» належить філософам античності. Гесіод одним із перших використав ідею тенденцій історичного розвитку, відповідно до якої людство у своєму розвитку, починаючи від Золотої доби, приречено на фізичне і моральне виродження [7].

Вперше поняття мінливості світу було запропоновано Гераклітом. На його думку світ - це колосальний процес, як сума всіх подій, або змін. Девіз його філософії «все тече, ніщо не стоїть на місці», «...не можна двічі ступити в одну й ту саму річку» вказує на необхідність розвитку світу [7].

Платон підсумував свій суспільний досвід і запропонував закон історичного розвитку відповідно до якого усі соціальні зміни є розпадом, загніванням або виродженням [7].

В свою чергу, Стагиріт підкреслює реалізація, розкриття під дією кінцевої мети тих тенденцій, які спочатку були закладені в тій або іншій живій істоті, зводячи, таким чином, розвиток до сукупності кількісних змін, до повторення раз і назавжди даного.

В рамках філософського підходу Г. Гегель підкреслює, що розвиток здійснюється поступово від нижчих до вищих форм, супроводжуючись переходом кількісних змін в якісні, і джерелом розвитку є протиріччя [8].

О. Шпенглер відмічав, що «розвиток переходить у тривалий незмінний стан, який характеризується дивним змішуванням рафінованих натхнених і зовсім примітивних рис...» [9, С. 631].

Англійський історик і соціолог А. Тойнбі стверджував, що розвиток суспільства, як і розпад, є циклічним ритмічним процесом [10, С. 253-254].

В рамках біологічного підходу розвиток розглядається як процес кількісних і якісних змін в організмі і психіці людини, його мисленні, почуттях і поведінці, що є результатом біологічних процесів в організмі і впливів навколишнього середовища.

До прихильників третього підходу слід віднести погляди А. Пезенті [11] та К.Маркса [12], які розглядають розвиток як процес переходу кількісних змін в якісні. Однак на думку, К. Маркс та Енгельса, з розвитком пов'язують існування «заперечення» та тлумачать його матеріалістично. Вони показали, що заперечення є невід'ємним моментом розвитку самої матеріальної дійсності. «У жодній сфері, – казав Маркс, – не може відбуватися розвиток, що не заперечує своїй колишній формі існування» [12, с. 281].

Трактування розвитку як особливий тип руху присутнє в роботах В. В. Ільїна, Ю. І. Кулагіна [13] та С.А. Єрохіна [14]. Однак В. В. Ільїн, Ю. І. Кулагін зазначають, що це у першу чергу зміна, рух [13, С. 120]. С.А. Єрохін доповнює, що цей рух характеризує прогресивний характер взаємодії речей [14]. Дані визначення є абстрактними та не дають змоги розкрити сутнісні характеристики розвитку.

Найбільш розповсюдженим в науковій літературі є розуміння розвитку як закономірного процесу переходу з одного стану в інший. Науковці Л.Р. Прийма та І.Я. Кулиняк [15] наголошують, що саме одночасна наявність необоротності, спрямованості, закономірності змін виділяє процеси розвитку серед інших змін: оборотність змін характеризує процеси функціонування; відсутність закономірності характерно для випадкових процесів катастрофічного типу; за відсутності спрямованості зміни не можуть нагромаджуватися, і тому процес втрачає характерну для розвитку єдину, внутрішню взаємозалежну лінію.

Вчений Л.Г. Мельник відзначає, що «тільки одночасна наявність трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін» [16].

Близьким до попереднього підходу є розгляд розвитку через перехід від простого до більш складного, прогресивного та ефективного стану. Даних позицій притримуються Р. Дяків [17], І. Білодід, В. Винник [4], О. Л. Гапоненко і А. П. Пакрухин [18], Маслечинков Ю.С. [19], Л. Д. Забродська [20], М. Б. Табачнікова [21], Ю. А. Саліков [22], В. Власенко і Л. Шимановська – Діанич [23], А.С. Капліна [24], І.М. Вахович [25]. Однак в процесі розвитку замість прогресу може мати місце регрес. Тому, вважаємо, що розвиток може йти як по лінії прогресу, так і регресу і виражатися в еволюційній або революційній формах.

Трактування розвитку як зростання присутнє в «Новому тлумачному словнику української мови» авторського колективу В.В. Яременко, О.М. Сліпущо [5] та в роботі А. Павлуцького [26]. Однак такий підхід є недостатньо обґрунтованим, містить змішування понять «розвиток» та «зростання». Адже зростання – це кількісний приріст, а для розвитку важливими є ще якісні зміни об'єкта, бо саме вони забезпечують рух об'єкта від нижчого до вищого рівня. Окрім того, розвиток може відбуватися не лише у вигляді приросту, а й зменшення, бо це спіралеподібний процес. Також не завжди процеси розвитку та зростання співпадають, оскільки перехід кількості в якість відбувається у разі досягнення певної межі кількісного накопичення, ці зміни повинні носити тривалий характер.

Як трансформацію та реорганізацію системи розглядають розвиток з ускладненням структури та складу системи М.П. Тодаро [27] та О.В. Раєвнева [28]. О.В. Раєвнева [28] зазначає, що в процесі розвитку системи змінюються її глобальні цілі шляхом формування нової дисипативної структури і переведенням у новий аттрактор функціонування.

Як процес наближення до ідеалу характеризує розвиток Благодетелева-Вовк С.Л. [29]. Однак таке розуміння є хибним, адже розвиток може мати від'ємний характер.

Як потенціал для розвитку розглядає розвиток Акоффа Р.Л. [30] та підкреслює, що розвиток – це лише набуття потенціалу для поліпшення, а не реальне поліпшення. Тобто – розвиток – це не стан, а процес, в якому збільшуються можливості системи. Однак в даному визначенні не містяться сутнісні характеристики розвитку.

Комплексний підхід до розгляду розвитку присутній в роботі Н.М. Сіренко [31].

В табл. 2 подано узагальнення та аналіз існуючих властивостей розвитку з позицій різних науковців. Їх дослідження дозволяє наочно підтвердити існування основних властивостей, притаманних розвитку, які було проаналізовані та систематизовані у вищезазначених роботах.

Таким чином, порівняльний аналіз властивостей розвитку, який представлено в табл. 2, дозволяє зробити наступні висновки:

розвиток несе зміни як кількісного, так і якісного характеру, отже йому притаманна властивість динамізму;

розвиток характеризується одночасно закономірністю змін, цілеспрямованістю та незворотною;

розвиток – це зміни, які ведуть до більш вищого рівня системи, її реорганізації та оновлення;

в основі розвитку лежить зміна глобальних цілей існування системи, врахування внутрішніх та зовнішніх умов її існування.

Таблиця 2

Узагальнення властивостей розвитку з позицій різних науковців

	кількісні зміни	якісна зміна складу елементів, зв'язків між ними	рух	перехід від одного якісного стану до іншого	прогресивний характер взаємодії речей	рух від простого до складного, від нижчого до вищого	процес закономірної (незворотно) зміни об'єкта	процес росту	цілеспрямованість, незворотність	набуття потенціалу для поліпшення	структурні та функціональні зрушення у системі	перманентна зміна глобальних цілей її існування шляхом формування нової дисипативної структури і переведенням у новий аттрактор функціонування	реорганізація всієї економічної та соціальної системи	Оновлення системи
А. Пезенті [11]														
К.Маркс [12]	+	+												
В. В Льїн, Ю. І. Кулагін [13]			+											
Єрохін С.А. [14]			+		+									
Велика радянська енциклопедія [32]														
Словник С. І . Ожегова [2]							+							
Економічна енциклопедія [3][32]	+	+												
Мельник Л.Г. [16]							+							
Великий економічний словник [34]		+		+		+	+						+	+
Білодід І., Винник В. [4]		+		+										
Дяків Р. [17]		+		+										
О. Л. Гапоненко і А. П. Пакрухин [18]				+	+			+					+	+
Маслечинков Ю.С. [19]				+										
Л. Д. Забродська [20]					+	+								
Табачнікова М. Б. [21]		+												
Саліков Ю. А. [22]		+				+								+
В. Власенко і Л. Шимановська – Діанич [23]						+								+
Капліна А.С. [24]		+												+
Вахович І.М. [25]	+	+		+		+			+			+		
Новий тлумачний словник української мови [5]								+						
Павлуцький А. [26]		+						+						
Акоф Р.Л.										+				
Расвнєва О.В.[28]												+		
Тодаро М.П.[27]													+	

Джерело: складено автором

Логічний генезис категорії «розвиток» представлено на рис. 1.

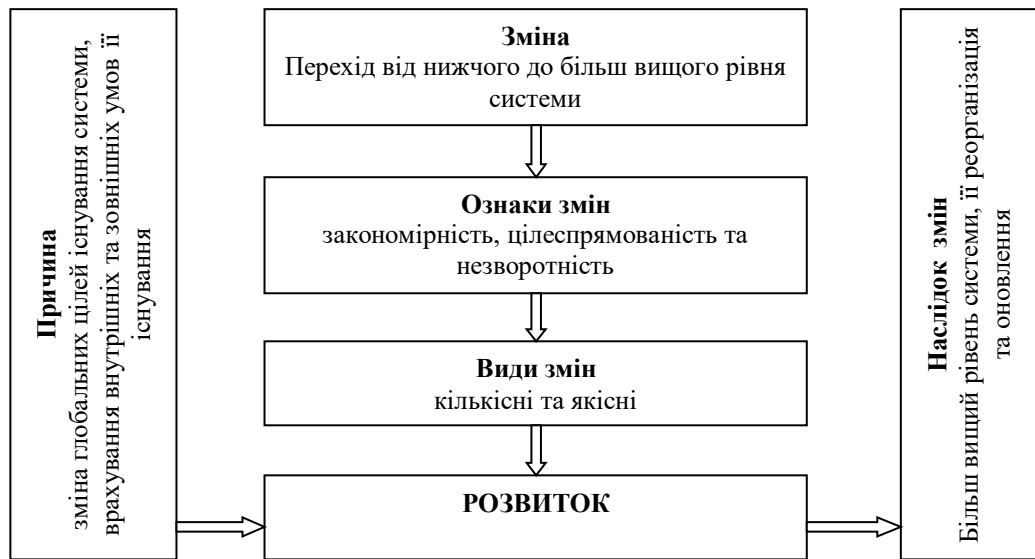

Рис. 1. Логічний генезис категорії «розвиток»

Джерело: складено автором

Порівняльний аналіз наукових підходів до розгляду категорії «розвиток» показав наявність змішування та ототожнення з розвитком таких родинних понять як зміна, прогрес, зростання, удосконалення, поліпшення, еволюція, рух, реорганізація, розширення. Синонімічний аналіз категорії «розвиток» представлений в табл. 3.

Таблиця 3

Синонімічний аналіз категорії «розвиток»

Категорія	Значення
Зміна	Поправка, зміна, яка змінює що-небудь старе
Прогрес	Поступальний рух, поліпшення в процесі розвитку
Зростання	Збільшення в кількості, в розмірах, розвиток, вдосконалення в процесі розвитку
Удосконалення	Зміна, що покращує, удосконалює що-небудь
Поліпшення	Зміна на краще
Еволюція	Процес поступового безперервного кількісного зміни, що готує якісний зміни; взагалі розвиток
Рух	Форма існування матерії, безперервний процес розвитку матеріального світу
Реорганізація	Перебудова, перетворення, зміна структури чого-небудь
Розширення	Збільшення в кількості, в обсязі

Джерело: складено автором на основі [2]

Отже, аналіз синонімів категорії «розвиток» показав, що вони всі вони відображають окремі специфічні характеристики розвитку, отже, не можуть ототожнюватись з розвитком.

Здійснений компаративний аналіз трактування сутності розвитку з урахуванням існуючих підходів, дозволив сформулювати авторське визначення. Таким чином, розвиток - процес кількісних та якісних змін, який характеризується цілеспрямованістю, незворотністю, закономірністю, структурно-функціональними зрушеннями у певній системі, що призводить до більш вищого рівня системи, її реорганізації та оновлення.

Щодо категорії «стратегія», то аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про складність поняття «стратегія» і певні різночитання в його тлумаченні з боку науковців. Компаративний аналіз наукових підходів до тлумачення терміну стратегія свідчить, що в її основу покладено різні поняття: ціль, дія, модель, рішення, інструмент, план, правила, місія, спосіб реакції, конкурентні переваги, потенціал, розподіл ресурсів. Часто в основі визначення акцентується увага одночасно на кількох складових.

Також можна помітити, щонайчастіше стратегія розглядається у прив'язці до мікроекономічної системи. Однак, на нашу думку, слід розглядати дане поняття більш широко, для економічної системи будь-якого рівня (макро-, мікро-, мезо- економічні системи).

Отже, аналіз наукових підходів дає змогу визначити особливості стратегії:

стратегія будується для визначеного напрямку (сукупності напрямів) та передбачає існування поставленої мети. Досягнення цієї мети стає можливим за умови виконання послідовності дій;

стратегія є шляхом, способом досягнення цілей. Сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення поставленої мети є процесом, тому стратегію теж можна розглядати як процес;

для досягнення поставленої мети необхідно виконати певні завдання, що встановлюються заздалегідь та підпорядковуються загальній меті. У процесі виконання завдань приймаються рішення;

стратегія є способом досягнення стійких конкурентних переваг;

стратегія повинна враховувати фактори зовнішнього середовища та власний потенціал економічної системи;

мета, завдання, заходи представляються у вигляді планів. У планах містяться також дані про обсяг роботи за кожним із завдань, методи, викладені у певній послідовності, та вказуються строки, необхідні для виконання завдань.

Таким чином, порівняльний аналіз наукових підходів, узагальнення властивостей даного поняття, дають змогу запропонувати авторське тлумачення досліджуваної дефініції. Отже, стратегія – це план дій, спрямований на формування та розвиток довгострокових конкурентних переваг економічної системи (підприємства, регіону, галузі, країни тощо), які здійснюються в умовах невизначеності навколишнього середовища на основі ефективного використання потенціалу економічної системи.

Розглянувши зміст понять «стратегія» та «розвиток», можна зробити висновок, що дані категорії тісно пов'язані між собою. Розвиток є результатом реалізації стратегії, а стратегія в свою чергу виступає як інструмент забезпечення розвитку економічної системи.

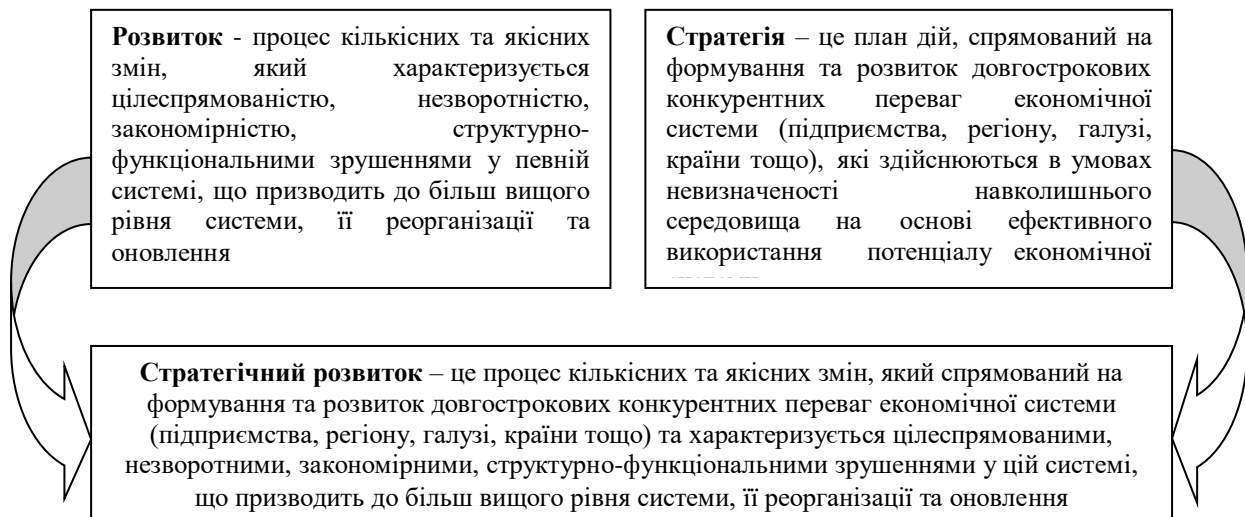

Рис. 2. Композиція поняття «стратегічний розвиток»

Джерело: складено автором

Таким чином, стратегічний розвиток – це процес кількісних та якісних змін, який спрямований на формування та розвиток довгострокових конкурентних переваг економічної системи (підприємства, регіону, галузі, країни тощо), характеризується цілеспрямованими, незворотними, закономірними, структурно-функціональними зрушеннями у цій системі, що призводить до більш вищого рівня системи, її реорганізації та оновлення.

Слід виокремити принципи відмінності у трактуванні термінів «розвиток» та «стратегічний розвиток» через побудову кладограми розвитку економічної системи (рис. 3).

Так, термін «розвиток» є визначальним, узагальнюючим, який характеризує всі види розвитку економічної системи, пов'язаних із досягненням якісно нового стану економічної системи. Саме через узагальнену характеристику даної економічної категорії, її широту, всі видові прояви змін узагальнено зводяться до даного єдиного терміну. Кінцева мета розвитку – досягнення цілей економічної системи.

Стратегічний розвиток є складовою розвитку економічної системи, оскільки впроваджуються в рамках певної економічної системи, однак націлений на досягнення її стратегічних цілей. Він спрямований на досягнення бажаного стану економічної системи.

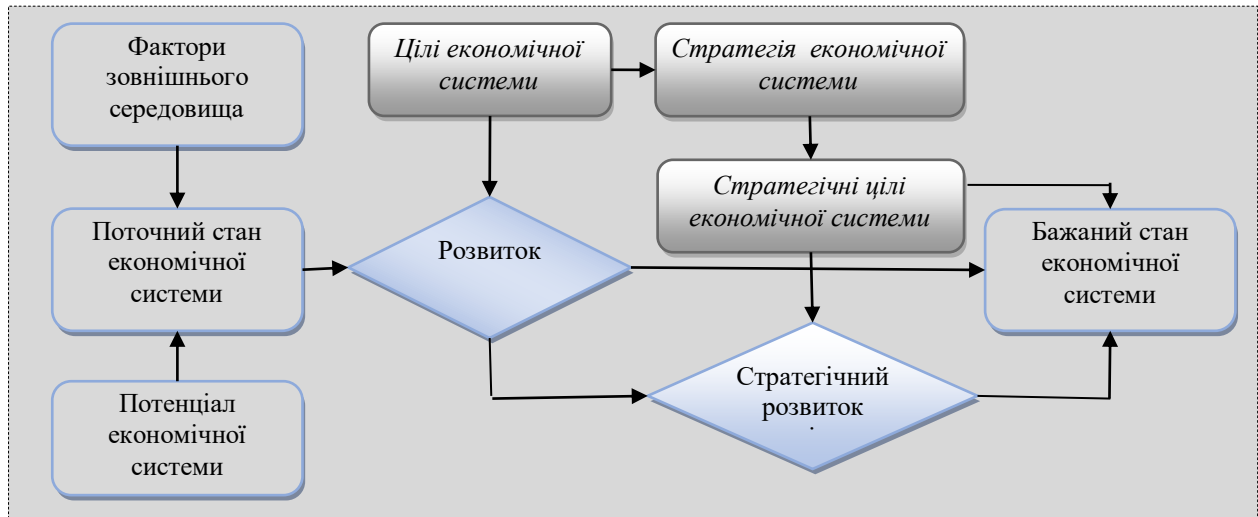

Рис. 3. Кладограма розвитку економічної системи

Джерело: складено автором

Висновки

Отже, внаслідок аналізу теоретичних підходів до визначення основних дефініцій «розвиток» та «стратегія», сформовано авторське визначення поняття «стратегічний розвиток», яке найповніше відображає сутнісні характеристики цього поняття.

Список використаних джерел

1. Філософський енциклопедичний словник. Під ред. В.І. Шинкарука. Київ, 1992. 751 с.
2. Ожегов М. И., Шведова Н. Ю Толковый словарь русского языка. Русская академия наук. Москва : Азбуковник, 1998. 944 с.
3. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
4. Білодід І., Винник В. Словник української мови. Т. 8. Київ : Наук. думка, 1977. 927 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / укл. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. К.: Аконіт, 2001. 911с.
6. Словник української мови в 11 томах. Том 8. 1977.
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. В 2 т. Т. 1. У полоні Платонових чар / К. Поппер ; переклад з англ. О. Коваленко. Київ : Основи, 1994. 444 с.
8. Гегель Г.В.Ф. Наука логіки. СПб.: Наука, 1997. 800 с.
9. Шпенглер О. Закат Європи. Очерки морфології мирової історії. В 2 т. Т. 2. Всемирно-исторические перспективы / Освальд Шпенглер ; пер.с нем. С. Э. Борбич ; научная ред. О. Н. Шпарага. Минск : Попурри, 1999. 720 с.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії. В 2 т. Т. 2. Скорочена версія томів VII– X Д. Ч. Сомервелла / А. Дж. Тойнбі ; пер.з англ. В. Митрофанова, П. Тарашук. Київ : Основи, 1995. 406 с.
11. Пезенти А. Очерки политической экономии капитализма: в 2 т. / А.Пезенти. М.: Прогресс, 1976. Т. 1. 572 с.
12. Маркс К. Сочинения. М.: Политиздат, 1974. Т.42. 535 с.
13. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Людина і світ : навч. Посібник. Київ : Київський нац.торг.-екон.ун-т, 2003. 283 с.
14. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія. К.: Світ знань, 2002. 528 с.
15. Прийма Л.Р., Кулиняк І.Я. Розвиток підприємства: сутність поняття. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.10. с. 236-241
16. Мельник Л.Г. Основи стійкого розвитку: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 654 с.
17. Дяків Р. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 704 с.
18. Гапоненко А. Л., Панкрухин А. П. Стратегическое управление : учебник [для вузов, обучающихся по специальности 061100 «Менеджмент организаций»]. 2-е изд., стереотип. Москва : ОМЕГА-Л, 2006. 464 с.
19. Маслечников Ю.С. Технология и организация работы банка: теория и практика. М.: Дека, 1998. 432 с.

20. Забродська Л. Д. Стратегічне управління: реалізація стратегії : навч. посібник для студ. екон. спец. Харків : Консул, 2004. 208 с.
21. Табачникова М.Б. Теоретические концепции эволюционных изменений социально-экономических систем. *Проблемы региональной экономики: Вестник ЦИРЭ* под ред. Ю.А. Корчагина. Вып. 6. Воронеж: ЦИРЭ, 2005. 124 с.
22. Саликов Ю.А. Системно-функциональные факторы развития современного менеджмента и его инструментария. Воронеж: Научная книга, 2008. 324 с.
23. Шимановська-Діанич Л. М., Власенко В.А. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств та організацій споживчої кооперації України: теорія і практика : монографія Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. 341с.
24. Капліна А. С. Поняття "розвиток" у категоріальному апараті теорії розвитку. *Економіка Менеджмент Підприємництва*. 2012. № 24 (II). С. 57-63.
25. Вахович І.М. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. Л., 2001. 19 с.
26. Павлуцкий А. Люди и организация: технология усовершенствования компаний. Управление персоналом. 2000. № 3. С. 70-73.
27. Тодаро М.П. Экономическое развитие; пер. с англ. М.: ЮНИТИ, 1997. 671 с. 135
28. Раевнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія. Х.: ІНЖЕК, 2006. 496 с.
29. Благодетелева-Вовк С.Л. Про суть понять «економічний розвиток» та «економічне зростання». URL: <http://www.e2000.kyiv.org/biblioteka>.
30. Акофф Р.Л. Системы, организации и междисциплинарные исследования. *Системные исследования: ежегодник*. М., 1969. С. 143-164.
31. Сіренко Н.М. Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки: монографія. Миколаїв, 2010. 416 с.
32. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / гл. ред.: А.М. Прохоров и др. М.: Советская энциклопедия, 1969. Т. 20: Плата – Проб: справ. изд., 1975. 608 с.
33. Гаврилишин Б. Д. Економічна енциклопедія. У 3 т. Київ : Академія, 2002
34. Большой экономический словарь / под. ред. А.Н. Азрина. М.: Институт новой экономики, 2004. 881 с.

References

1. *Filosofskiy entsyklopedychniy slovyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Ed. V.I. Shinkaruka. Kyiv, 1992. 751 p.
2. Ozhegov MI, Shvedova N. Yu. *Tolkovy slovar russkogo yazyka* [Explanatory dictionary of the Russian language]. Russian Academy of Sciences. Moscow: Azbukovnik, 1998. 944 p.
3. *Akademichnyi tlymachnyi slovnyk ukraïnskoi movy* [Academic Interpretive Dictionary of the Ukrainian Language]. Available at: <http://sum.in.ua/>
4. Bilodid I., Vynnyk V. *Slovyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Vol. 8. Kyiv: Nauk. opinion, 1977. 927 p.
5. *Novyi tlymachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes] / incl. V.V. Yaremenko, O.M. Slipushko. K.: Aconite, 2001. 911 p.
6. *Slovyk ukrainskoi movy v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Volume 8, 1977.
7. **Karl Popper**. *The Open Society and its Enemies. Vol. 1. The Spell of Plato*. 1967. 571 p. [Rus. Ed. Popper K. Open society and its enemies. In 2 vols. Vol. 1. In the captivity of Plato's charms / K. Popper; translation from English O. Kovalenko. Kyiv: Osnovy, 1994. 444 p.]
8. Hegel G. *Nauka lohyky* [The science of logic]. SPB.: Nauka, 1997. 800 p.
9. Oswald Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte. Erster Band: Gestalt und Wirklichkeit, K. K. Universitäts-Verlagsbuchhandlung G. m.b. H. Wilhelm Braumüller: Wien und Leipzig 1918, 639 p.; zweiter Band: Welthistorische Perspektiven, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung: München 1922, 635 p [Byl. Ed. Shpenhler O. Zakat Evropy. Ocherky morfolohyy myrovoy ystoryy. V 2 t. T. 2. Vsemirno-ystorycheskye perspektivy / Oswald Shpenhler; per.s nem. S. E. Borbych; nauchnaia red. O. N. Shparaha. Mynsk: Popurry, 1999. 720 p.]
10. Toynbee A.J. *A Study of History: Abridgement VII-X*. Oxford University Press, 1987. 430 p. [Toynbee AJ Research history. In 2 vols. Vol. 2. Abbreviated version of volumes VII–X D. C. Somerwell / A. J. Toynbee; пер.з англ. V. Mitrofanova, P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy, 1995. 406 p.]
11. Pezenty A. *Ocherky polytycheskoi ekonomyy kapytalyzmy* [Ocherky polytycheskoi ekonomyy kapytalyzmy]: v 2 t. / A. Pezenty. M.: Prohress, 1976. V. 1. 572 p.
12. Marks K. *Sochyneniya*. [Essays]. M.: Polytyzdat, 1974. T.42. 535 p.

13. Ilin V. V., Kulahin Yu. I. *Liudyna i svit : navch. posibnyk*. [Human and world]. Kyiv : Kyivskiy nats.torh.-ekon.un–t, 2003. 283 p.
14. Ierokhin S.A. *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt): monohrafiia*. [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect): monograph]. .K.: Svit znan, 2002. 528 p.
15. Pryima L.R., Kulyniak I.Ia. *Rozvytok pidpriemstva: sutnist poniattia*. [Enterprise development: the essence of the concept]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]. 2012. Vol. 22.10. pp. 236-241
16. Melnyk L.H. *Osnovy stiikoho rozvytku: navch. posib.* [Fundamentals of sustainable development]. Sumy: Universytetska knyha, 2005. 654 p.
17. Diakiv R. *Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera* [Encyclopedia of businessman, economist, manager]. Kyiv: Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia, 2000. 704 p.
18. Haponenko A. L., Pankrukhyn A. P. *Stratehicheskoe upravlenye: uchebnyk* [dlia vuzov, obuchaiushchykh po spetsyalnosti 061100 «Menedzhment orhanyzatsyi»]. [Strategic management]. 2-e yzd., stereotyp. Moskva : OMEHA-L, 2006. 464 p.
19. Maslechnikov Yu.S. *Tekhnolohiia y orhanyzatsiia raboty banka: teoriia y praktyka* [Technology and organization of the bank: theory and practice]. M.: Deka, 1998. 432 p.
20. Zabrodska L. D. *Stratehichne upravlinnia: realizatsiia stratehii : navch. posibnyk dlia stud. ekon. spets.* [Strategic management: strategy implementation]. Kharkiv : Konsul, 2004. 208 p.
21. Tabachnykova M.B. *Teoretycheskye kontseptsyy evoliutsyonnykh yzmeneniy sotsyalno-ekonomicheskikh system* [Theoretical concepts of evolutionary changes of socio-economic systems]. Problemy rehionalnoi ekonomiky: Vestnyk TsYRE pod red. Yu.A. Korchahyna. [Problems of regional economy: CIRE Bulletin]. Vyp. 6. Voronezh: TsYRE, 2005. 124 p.
22. Salykov Yu.A. *Systemno-funktsionalnye faktory razvitiya sovremennoho menedzhmenta y ego ynsstrumentariia* [System-functional factors of development of modern management and its tools]. Voronezh: Nauchnaia knyha, 2008. 324 p.
23. Shymanovska-Dianych L. M., Vlasenko V.A. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstv ta orhanizatsii spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy: teoriia i praktyka : monohrafiia* [Organizational and economic mechanism of management of development of enterprises and organizations of consumer cooperation of Ukraine: theory and practice]. Poltava : RVV PUET, 2010. 341 p.
24. Kaplina A. S. *Poniattia "rozvytok" u katehorialnomu aparati teorii rozvytku* [The concept of "development" in the categorical apparatus of development theory]. Ekonomika Menedzhment Pidpriemnytstvo [Economics Management Entrepreneurship]. 2012, № 24 (II). pp. 57-63.
25. Vakhovych I.M. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm formuvannia ta realizatsii stratehii rozvytku rehionu*: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.10.01; [Organizational and economic mechanism of formation and implementation of the development strategy of the region: Abstract. dis ... cand. econ. Science]. NAN Ukrainy. In-t rehion. doslidzh. L., 2001. 19 p.
26. Pavlutsnyi A. *Liudy y orhanyzatsiia: tekhnolohiia usovershenstvovannia kompanii* [People and organization: technology for improving companies]. Upravlenye personalom [Personnel management]. 2000. № 3. S. 70-73.
27. Todaro, Michael P. *Economic Development*. New York, N.Y. ; London : Longman, 1997. [Rus. Ed. Todaro M.P. Ekonomicheskoe razvitiye; per. s anhl. M.: YuNYTY, 1997. 671 p.]
28. Raevnieva O.V. *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli: monohrafiia*. [Enterprise development management: methodology, mechanisms, models: monograph] Kh.: INZhEK, 2006. 496 p.
29. Blahodietielieva-Vovk S.L. *Pro sut poniat «ekonomichniy rozvytok» ta «ekonomichne zrostannia»* [On the essence of the concepts of "economic development" and "economic growth"]. Available at: <http://www.e2000.kyiv.org/biblioteka>.
30. Akoff R.L. *Systemy, orhanyzatsii y mezhdystryplinarye yssledovaniia. Systemnye yssledovaniia: ezhegodnyk* [Systems, organizations and interdisciplinary research. System research: yearbook]. M., 1969. pp. 143-164.
31. Sirenko N.M. *Upravlinnia stratehiieiu innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky: monohrafiia* [Management of strategy of innovative development of agrarian sector of economy: monograph]. Mykolaiv, 2010. 416 p.
32. Bolshaia Sovetskaia Entsyklopediia: v 30 t. [32. The Great Soviet Encyclopedia]/ hol. red.: A.M. Prokhorov y dr. M.: Sovetskaia entsyklopediia, 1969. T. 20: Plata –Prob: sprav. yzd., 1975. 608 p.
33. Havrylyshyn B. D. *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic encyclopedia]. U 3 t. Kyiv : Akademiia, 2002
34. Bolshoi ekonomicheskii slovar [Large economic dictionary]. pod. red. A.N. Azryna. M.: Ynstytut novoi ekonomiky, 2004. 881 p.